

Потенціал Харківської області для розвитку лікувально-оздоровчої рекреації

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.2.-6/15>

Дем'яненко С.О., Черченко О.А.

Надішла: 3 жовтня 2025 року

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна, oleg.cherchenko.nout@gmail.com

Прийнята: 22 жовтня 2025 року

Анотація. Дослідження присвячене комплексній оцінці потенціалу Харківської області для розвитку лікувально-оздоровчої рекреації як важливого напрямку регіонального туризму. Актуальність обумовлена необхідністю зміцнення здоров'я населення, розвитку внутрішнього туризму та відновлення економіки в умовах післявоєнного періоду. Використано методи аналізу статистичних даних, оцінки природних ресурсів, культурно-історичної спадщини, санаторно-курортної інфраструктури та соціально-економічних чинників попиту на оздоровчі послуги. Дослідження виявило значний рекреаційний потенціал регіону, включно з мінеральними водами, лікувальними грязями, природними парками, річковими долинами, культурними об'єктами та спортивною інфраструктурою. Встановлено перспективи розвитку санаторно-курортної бази, екотуризму, активного відпочинку та комбінованих турпродуктів, що поєднують оздоровлення з культурно-пізнавальними та освітніми програмами. Результати підтверджують доцільність комплексного підходу до розвитку лікувально-оздоровчої рекреації для підвищення конкурентоспроможності регіону та покращення якості життя населення.

Ключові слова: Харківська область, лікувально-оздоровча рекреація, санаторно-курортна інфраструктура, екотуризм, рекреаційні ресурси

Potential of Kharkiv region for the development of health and wellness recreation

Demianenko S., Cherchenko O.

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine,
oleg.cherchenko.nout@gmail.com

Abstract. The study provides a comprehensive assessment of the Kharkiv region's potential for the development of health and wellness recreation, which represents a significant aspect of regional tourism. Its relevance is determined by the need to strengthen public health, promote domestic tourism, and support economic recovery in the post-war context. The research applied multiple methods, including statistical data analysis, evaluation of natural and cultural resources, assessment of sanatorium-resort infrastructure, and examination of socio-economic factors influencing the demand for wellness services. The findings reveal that the region possesses considerable recreational and therapeutic potential, including mineral waters, therapeutic muds, protected natural areas, river valleys, cultural and historical monuments, museums, and sports facilities. Opportunities for the development and modernization of sanatorium-resort facilities, ecotourism, active recreation, and integrated tourism products combining health improvement with cultural, educational, and recreational activities have been identified. The study demonstrates that a comprehensive approach to health and wellness recreation can enhance the competitiveness of the region, attract both domestic and international tourists, and contribute to improving public health and the overall quality of life. The results highlight the importance of effectively utilizing Kharkiv region's natural, cultural, and socio-economic resources to create sustainable tourism development strategies and foster a diverse, resilient, and health-oriented regional tourism sector.

Keywords: Kharkiv region, health and wellness recreation, sanatorium-resort infrastructure, ecotourism, recreational resources

Вступ. Розвиток лікувально-оздоровчої рекреації є одним із ключових напрямів формування конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту, що відповідає сучасним глобальним тенденціям оздоровчого туризму. Харківська область володіє значним, але досі недостатньо реалізованим потенціалом для становлення потужного лікувально-оздоровчого комплексу: від природних умов, сприятливих для кліматотерапії та активного відпочинку, до наявності санаторно-курортних ресурсів, мінеральних вод, лікувальних грязей та розвинутої медичної інфраструктури (Бешлега Р.Ю., 2024). На перспективу, в умовах післявоєнного відновлення України питання зміцнення здоров'я населення, реабілітації, розвитку внутрішнього туризму й формування стійких регіональних економічних моделей набуває особливої актуальності.

Комплексне дослідження рекреаційного потенціалу Харківщини дозволяє визначити можливості диверсифікації економіки, підвищення якості життя населення та активізації регіонального розвитку, що підкреслює наукову та практичну значущість даного дослідження. Об'єктом дослідження є лікувально-оздоровча та рекреаційна інфраструктура Харківської області, що включно з природними ресурсами, санаторно-курортними закладами, культурно-історичними об'єктами та соціально-економічними чинниками визначають попит на оздоровчі послуги.

Метою дослідження є визначення й аналіз природних, інфраструктурних, соціально-економічних та організаційно-управлінських передумов розвитку лікувально-оздоровчої рекреації в Харківській області. Для досягнення мети поставлено наступні завдання:

- охарактеризувати природно-ресурсний потенціал регіону, значущий для лікувально-оздоровчої діяльності;
- проаналізувати стан і можливості розвитку санаторно-курортної інфраструктури;
- визначити соціально-економічні та демографічні чинники, що формують попит на оздоровчі послуги;
- встановити ключові можливості та перспективи розширення рекреаційної діяльності в умовах сучасних викликів;
- окреслити сучасні тенденції та потенційні напрямки підвищення конкурентоспроможності регіону у сфері лікувально-оздоровчої рекреації.

Матеріали і методи досліджень. Матеріали дослідження включають широкий спектр джерел інформації: наукові публікації, монографії та матеріали конференцій, що висвітлюють регіональні та національні аспекти розвитку оздоровчого туризму.

Результат та їх аналіз. Харківська область розташована на північному сході України й належить до регіонів, що формують важливий територіальний міст між центральною, північною та східною частинами держави. Вона межує з Полтавською, Донецькою, Дніпропетровською, Сумською та Луганською областями. Загальна площа території становить близько 31,4 тис. км², що робить її однією з найбільших областей України.

За фізико-географічним районуванням Харківщина лежить переважно в межах лісостепової зони, а її південні території переходять у зону степу. Таке розташування зумовлює значну різноманітність природних комплексів: хвилясті лесові рівнини, річкові долини, широкі заплави, окремі лісові масиви, лучні ландшафти та степові ділянки. Лісистість області відносно невисока, проте найбільші масиви зосереджені в долинах річок, на вододілах та у межах природоохоронних територій. Це формує сприятливе середовище для відпочинку, екологічних та оздоровчих практик.

Поєднання лісостепових і степових умов створює високу ландшафтну мозаїчність, що є цінною передумовою для формування різнопрофільної рекреаційної діяльності: від кліматотерапії та фітотерапії до активних видів відпочинку й санаторно-курортного оздоровлення.

Клімат Харківської області є помірно континентальним, що характеризується теплим літом, відносно холодною зимою та чіткою сезонністю. Помірна континентальність забезпечує достатню кількість теплих днів для організації літньої рекреації, а сніжні (хоч і нестабільні) зими відкривають можливості для сезонних оздоровчих програм. Весна і осінь — найбільш комфортні періоди для оздоровчо-природних практик, піших маршрутів, кліматотерапії та теренкурів. Кліматичні умови Харківщини, зокрема відсутність різких перепадів температури в міжсезоння та достатня вологість повітря, створюють сприятливе тло для розвитку лікувально-оздоровчої рекреації, реабілітації та профілактики захворювань дихальної й серцево-судинної систем (Чорноморд Є., 2020).

Гідрографічна мережа Харківської області представлена численними річками, ставками, водосховищами та джерелами, що мають важливе рекреаційне значення. Більшість річок належать до басейну Сіверського Дінця, який є головною водною артерією регіону. Також на території області протікають річки Уди (протікає через місто Харків, формуючи природний каркас урбанізованої території), Лопань, Харків, Мжа, Оріль, Берестова, Вовча (всі вони мають локальне рекреаційне значення). Водні ресурси Харківщини відіграють суттєву роль у формуванні рекреаційних зон, створенні оздоровчих маршрутів, організації купально-пляжного відпочинку, рибальства, екологічного туризму та санаторно-курортних програм. В окремих районах регіону зустрічаються й перспективні для використання джерела мінеральних вод, що можуть стати базою для розвитку бальнеологічного оздоровлення (Клименко В., Брежнева А., Котенко Ю., 2016).

Харківська область має значний потенціал природних рекреаційних ресурсів завдяки різноманітним ландшафтам та об'єктам природно-заповідного фонду. Загальна площа природоохоронних територій регіону перевищує 30 тис. га, включаючи заповідники, заказники та регіональні ландшафтні парки (Носирев О.О. 2023).

Основні природно-заповідні об'єкти: Дворічанський природний парк — унікальна територія, що поєднує степові й лісостепові комплекси; популярна серед туристів для екотуризму та пішохідних маршрутів; Регіональний ландшафтний парк «Ізюмська Лука» — охоплює заплавні ліси та водно-болотні угіддя, які є важливими для спостереження за флорою та фауною; Ландшафтний заказник «Гомільшанська Лісова Дача» та Краснокутський дендропарк — зони зберігають рідкісні види рослин і тварин, формують природне середовище для активного відпочинку.

Також Харківська область має значний бальнеологічний потенціал, завдяки наявності мінеральних вод і лікувальних грязей. Основними лікувальними ресурсами є гідрокарбонатні та хлоридно-натрієві води, що широко застосовуються в санаторно-курортних практиках.

Найбільш відомі санаторії та курортні заклади: санаторій «Біляївка» (м. Харків) — спеціалізується на лікуванні захворювань опорно-рухового апарату та нервової системи; використовуються гідротерапія та фізіотерапія; санаторій «Слобожанський» — курорт з бальнеологічними процедурами та масажними кабінетами, активно застосовуються місцеві мінеральні води; санаторій «Сонячний» — надає широкий спектр лікувально-оздоровчих послуг, зокрема лікування серцево-судинних захворювань; санаторій «Здоров'я» (Харківський район) — використовує природні ресурси для процедур грязелікування та фізіотерапії.

Крім того, у області відомі родовища мінеральних вод та лікувальних грязей у Чугуївському, Богодухівському та Ізюмському районах, які потенційно можуть стати базою для розвитку нових санаторіїв та курортів. Використання цих природних ресурсів забезпечує широкий спектр лікувально-оздоровчих послуг: бальнеотерапію, гідроклонотерапію, фізіотерапію, грязелікування та кліматотерапію.

Харківська область має значний історико-культурний потенціал, який може слугувати цінним доповненням до оздоровчого та рекреаційного туризму. На території регіону налічується понад 500 об'єктів культурної спадщини, серед яких значну частину складають пам'ятки архітектури, історичні будівлі та музеї.

До ключових прикладів можна віднести Покровський собор у Харкові, який є видатним зразком православної архітектури XIX століття, та Успенський собор, який поєднує історичну цінність із духовним і культурним відпочинком. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна та його історичні корпуси не лише формують освітній і науковий потенціал регіону, але й приваблюють туристів, зацікавлених у культурних та архітектурних об'єктах.

Серед музеїв важливе місце займають Харківський художній музей, Літературний музей та Музей природи, які забезпечують туристам можливість пізнавальної діяльності під час відпочинку. Археологічні пам'ятки, наприклад, скіфські кургани в районі Краснокутська, дозволяють поєднувати оздоровчі програми із вивченням історії та культурної спадщини регіону.

Наявність таких об'єктів дозволяє формувати комбіновані туристичні маршрути: туристи можуть відпочивати та оздоровлюватися в санаторіях або природних рекреаційних зонах, а водночас відвідувати культурні та історичні пам'ятки, що підвищує привабливість регіону для внутрішнього та міжнародного туризму.

Культурно-розважальна та освітня інфраструктура Харківської області дозволяє поєднувати оздоровчий відпочинок з культурними та спортивними активностями. Серед важливих закладів можна виділити Харківський державний академічний театр опери та балету, Харківський драматичний театр імені Т.Г. Шевченка, де відвідувачі можуть спланувати культурні вечори після денних оздоровчих процедур. Концертні майданчики, наприклад Палац спорту «Локомотив», та виставкові зали створюють додаткові можливості для відпочинку й рекреації.

Освітні та пізнавальні об'єкти, такі як Планетарій у Харкові, Екопарк «Фельдман» та науково-природничий музей, надають можливість організувати тематичні екскурсії для туристів, що поєднують відпочинок із навчальною діяльністю. Такі заходи особливо актуальні для сімейних груп та шкільних туристичних поїздок.

Спортивна інфраструктура включає сучасні стадіони, плавальні басейни, тенісні корти, лижні траси та велосипедні маршрути. Наприклад, стадіон «Металіст», спортивні комплекси при університетах та місцевих санаторіях дозволяють поєднувати оздоровчі процедури з активним спортом і фізичною реабілітацією. Також у літній період популярні активні види рекреації на водоймах, таких як Печенізьке водосховище та озера Ізюмського та Богодухівського районів, де організуються купання, водні види спорту та рибальство.

Завдяки поєднанню культурних, освітніх та спортивних ресурсів з природними та лікувальними об'єктами, Харківська область має високий потенціал для створення комплексного туризму: від санаторно-курортного та рекреаційного відпочинку до культурно-освітніх та спортивних програм.

Харківська область має розгалужену мережу санаторно-курортних закладів, оздоровчих баз та рекреаційних установ, що створює сприятливі умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. На території регіону функціонують як дитячі, так і профільні та універсальні санаторії, які обслуговують різні категорії відпочивальників. Зокрема, у місті Харкові діє дитячий ортопедо-травматологічний санаторій «Лісний», який спеціалізується на відновленні та реабілітації дітей після травм та ортопедичних захворювань. Також в області розташований курорт із мінеральними водами — Бермінводи, що знаходиться в селі Березівське Дергачівського району, де пропонуються оздоровчі та лікувальні послуги на базі природних ресурсів. Серед інших відомих закладів можна відзначити спа-готелі та сучасні рекреаційні комплекси, такі як Superior Golf & Spa Resort у Харкові, які надають широкий спектр оздоровчих послуг, включно з масажем, фізіотерапією та басейнами. Таким чином, інфраструктура області охоплює різні формати відпочинку: санаторії для дорослих та дітей, курорти з мінеральними водами, бази відпочинку та сучасні спа-центри, що дозволяє забезпечити широкий спектр потреб туристів і пацієнтів.

Логістична доступність Харківської області також сприяє розвитку оздоровчого туризму. Харків як обласний центр є важливим транспортним вузлом: місто має розвинену систему громадського транспорту, включаючи метро, тролейбуси, трамваї та автобусні маршрути, що забезпечує зручне пересування всередині міста та до санаторіїв і рекреаційних зон. Для внутрішніх туристів доступ до регіону забезпечують залізничні сполучення, що пов'язують Харків із більшістю регіонів України. Крім того, наявність міжнародного аеропорту в Харкові створює потенційну можливість для приїзду іноземних туристів. Через область проходять автошляхи, зокрема міжнародна автомагістраль М18, що забезпечує зручний під'їзд автомобільним транспортом від Харкова до Ялти. Завдяки розташуванню великого обласного центру туристи можуть поєднувати перебування у місті з культурними та освітніми заходами, а також переїздом до курортних і рекреаційних зон області (Чорноморд Є. 2020).

Отже, Харківська область має достатньо розвинену інфраструктуру оздоровчого та курортного призначення, яка включає санаторії, бази відпочинку, дитячі табори та сучасні спа-центри, а також добре розвинену транспортну мережу, що робить регіон доступним для внутрішніх туристів та потенційно привабливим для іноземних відпочивальників. Поєднання різноманітної інфраструктури та зручного логістичного розташування створює сприятливі умови для комплексного розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Харківській області.

Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Харківській області базуються на наявних природних, культурних та соціальних ресурсах регіону, а також на потенціалі модернізації та розширення інфраструктури курортів і санаторіїв. Одним із ключових напрямів є розвиток і модернізація існуючих курортних та санаторних закладів. Наприклад, курорт Березівські Мінеральні Води має значний бальнеологічний потенціал завдяки наявності мінеральних вод і лікувальних грязей, що дозволяє розширити спектр оздоровчих процедур і підвищити якість обслуговування. Санаторій Рай-Оленівка може стати прикладом модернізації санаторно-курортної бази через оновлення номерного фонду, медичних та спа-процедур, а також інтеграцію сучасних методик реабілітації.

Другим важливим напрямом є розвиток екотуризму та зеленого відпочинку, що передбачає використання природних ландшафтів, лісів, водойм та заповідних зон для рекреації. Харківська область має численні річки, озера, ліси та природні парки, зокрема Дворічанський національний природний парк, природний комплекс «Ізюмська Лука» та Печенізьке водосховище, які можуть слугувати базою для активного туризму, пішохідних маршрутів, велосипедних подорожей та водних видів спорту. Такий підхід дозволяє поєднувати відпочинок на природі з оздоровчими процедурами та зміцненням фізичного здоров'я (Клименко В., Брежнєва А., Котенко Ю., 2016).

Ще одним перспективним напрямом є створення комбінованих турпродуктів, які поєднують оздоровлення з культурно-пізнавальним туризмом. Туристи можуть одночасно відпочивати в санаторіях, користуватися лікувально-оздоровчими послугами, а також відвідувати пам'ятки історії та культури, музеї та виставкові зали Харкова і районних центрів. Наприклад, поєднання відпочинку у санаторії «Біляївка» з екскурсією до Покровського собору чи Харківського художнього музею забезпечує комплексне задоволення оздоровчих та культурних потреб. Перспективним є також створення нових точок курортно-оздоровчого відпочинку з урахуванням рекреаційного потенціалу природи та кліматичних умов регіону. Це можуть бути невеликі курортні комплекси біля річок, озер та лісових масивів, що поєднують лікувальні процедури, рекреаційні маршрути та спортивні програми. Такий підхід дозволяє рівномірно розподілити туристичне навантаження, залучити нові території та розширити сферу оздоровчого туризму. Не менш важливим є розвиток маркетингу та просування туристичного потенціалу регіону. Для цього необхідно створювати сучасні веб-платформи, інтегрувати інформацію про санаторії, курорти та природні рекреаційні зони, проводити рекламні кампанії та залучати інвестиції для модернізації інфраструктури. Активне

просування туристичного продукту Харківської області сприятиме підвищенню її привабливості для внутрішніх і закордонних туристів, розвитку місцевої економіки та створенню нових робочих місць у сфері оздоровчого та рекреаційного туризму.

Таким чином, комплексний розвиток лікувально-оздоровчої рекреації в Харківській області передбачає модернізацію існуючих санаторіїв, розвиток екотуризму та активного відпочинку, створення комбінованих турпродуктів, відкриття нових курортних точок і активну маркетингову діяльність. Реалізація цих напрямів дозволить регіону максимально ефективно використовувати свої природні, культурні та соціальні ресурси для зміцнення здоров'я населення та розвитку туристичної індустрії.

Висновки. Харківська область має значний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчої рекреації завдяки унікальному поєднанню природних, культурних, історичних та соціально-економічних ресурсів. Різноманітність ландшафтів, помірно-континентальний клімат, розгалужена гідрографічна мережа, наявність мінеральних вод та лікувальних грязей створюють сприятливі умови для санаторно-курортного оздоровлення, кліматотерапії, фізичної реабілітації та активного відпочинку. Санаторно-курортна та рекреаційна інфраструктура області забезпечує широкий спектр оздоровчих послуг, включно з лікуванням дітей і дорослих, застосуванням бальнеологічних процедур, гідротерапії та фізіотерапії. Крім того, наявність культурних, освітніх та спортивних об'єктів дозволяє формувати комбіновані турпродукти, що поєднують оздоровлення з пізнавальним, культурним та активним відпочинком. Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіоні визначаються модернізацією існуючих санаторіїв, розвитком екотуризму та зеленого відпочинку, створенням нових курортних точок, а також активною маркетинговою діяльністю. Комплексна реалізація цих напрямів дозволить максимально ефективно використовувати природні, культурні та соціальні ресурси області, сприятиме зміцненню здоров'я населення, розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, а також підвищенню економічної привабливості регіону.

Reference

- “Bermin Vody” (Berezivski Mineral Waters) — information about the resort. (n.d.). Sanatorium/tourism review website. Retrieved from URL: <https://sanatorii.in.ua/berminvody/> (In Ukrainian)
- Chornomord, Y. (2020). *Tourism potential of Kharkiv region as a factor of positive regional image formation*. Kyiv. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b0d7f0be-415f-4761-8d49-fa661311e0b4/content> (In English)
- Klymenko, V., Brezhneva, A., & Kotenko, Y. (2016). Recreation and tourism potential of the Siversky Donets river basin (within Kharkiv region). *Problems of Continuous Geographic Education and Cartography*, 24, 42–47. URL: <https://europub.co.uk/articles/recreation-and-tourism-potential-of-the-siversky-donets-river-basin-within-kharkiv-region-A-190973> (In English)
- Nosyrev, O.O., & Chernat, A.A. (2023). Strategic prospects for tourism development in Kharkiv region. Retrieved from URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/4d6bfd7f-6acb-457a-b616-883a4ea58316> (In Ukrainian)
- Sanatorium “Roscha”. (n.d.). Official website of Sanatorium “Roscha”. Retrieved from URL: <https://roscha.com.ua/> (In Ukrainian)
- Svistunova, K.R., & Pererva, P.G. (2023). Development of scientific tourism in the Kharkiv region. Retrieved from URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/65508> (In English)
- Tourism — Kharkiv region (statistical publications). (n.d.). Official website of the Main Department of Statistics in Kharkiv region. Retrieved from URL: <https://kh.ukrstat.gov.ua/categories/1040-publikatsii-prezentatsiini-versii/ekonomichna-statystyka/ekonomichna-diialnist/turyzm/3114-turizm> (In Ukrainian)
- Vasenko, O.H., Rybalova, O.V., & Korobkova, H.V. (2024). Recreational potential of Chuhuiv district, Kharkiv region. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “Ecology”*. Retrieved from URL: https://journals.urau.ua/visnukkhnu_ecology/article/view/25382 (In Ukrainian)